

*В. Ф. Невлад,
здобувач,*

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ ПОСІВНИХ ПЛОЩ СОНЯШНИКУ В СТЕПОВІЙ ЗОНІ

Недоліки в організаційно-економічному облаштуванні сільського господарства і особливо рослинництва за роки перебудови і розрухи полягають у тому, що галузь втратила науково обгрунтовані орієнтири, розроблені вченими і впроваджені у виробництво за часів радянської влади і набула хаотичного, переважно кон'юнктурного, характеру. Зруйновані канонічні основи агротехніки: науково обгрунтовані сівозміни, система удобрення полів, система захисту рослин від шкідників і хвороб, втрачені індустріальні й інтенсивні технології.

В переважній більшості знищена, створена свого часу, оптимальна концентрація і спеціалізація і, як наслідок, зникли законодавчі і обов'язкові для рільництва науково обгрунтовані сівозміни. Більше ніж у два рази знизився рівень механізації на полях, бур'янами заростають значні площі, повсюдно з'явився такий карантинний бур'ян, як амброзія. Все це призвело до деградації українських чорноземів, зниження їх родючої сили, набагато понизило гумусний фон ґрунтів. Втрачається мільйонне багатство країни. Не минула тяжка доля і соняшникову підгалузь. З інтенсивної вона перетворилася в екстенсивну. За 1990—2003 рр. урожайність соняшнику знизилася в 1,8 рази, а посівна площа внаслідок цінової кон'юнктури зросла в 2,3 рази. Валовий збір зріс на 65,5 відсотків.

Метою статті є спроба обгрунтувати, обчислити та дати прогностичні розрахунки скорочення посівних площ соняшнику при сталих валових зборах і все-зростаючій урожайності по роках та областях степової зони. Відомо, що соняшник є найбільш засмічуючою культурою на полях. В ідеальному варіанті його з'явлення на одному полі можливе лише через 7—8 років. Практично — маємо 2—3 роки, це викликає зниження урожайності самого насіння соняшнику, а також він негативно впливає на зернові культури як попередник. Тому ми вважаємо, що після збирання соняшнику, поле, особливо в зоні Степу, необхідно не займати ніякою культурою, а використовувати як чистий пар. Від цього ми нічого не втрачаємо, бо посіяне по парі пшеничне поле дасть прибавку урожаю в межах 30—100 %.

Перш, ніж приступити до обгрунтування цієї пропозиції, спробуємо обгрунтувати необхідність скорочення посівних площ соняшнику і підвищення урожайності та переведення цієї підгалузі на інтенсивну технологію виробництва.

Стратегічна лінія нашого дослідження з цього питання полягає в наступному:

а) скороченні посівних площ до оптимальної науково обгрунтованої

межі — 1500—1600 тис. га;

б) постійному підвищенню урожайності до межі 1990—1991 рр. (а це близько 18 ц/га);

в) стабільному валовому збору насіння в межах запропонованого балансу, який в повній мірі забезпечує загальний попит.

Вихідною базою наших розрахунків прийнятий середньорічний попит на насіння соняшнику за 2001—2004 рр., який буде основою прогнозування валових зборів насіння (табл. 1) [1].

З метою встановлення попиту в розрізі областей в степовій зоні приймемо за основу середні питомі показники за 2001—2004 рр., що дасть можливість орієнтуватися в перспективі (табл. 2) [2]. Ці показники практично не будуть відрізнятися від загальнодержавних.

Протягом останніх років попит на насіння соняшнику зберігається за рахунок потреб переробних підприємств та його експорту. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 10 вересня 1999 року № 1033-XIV, яким встановлено митну ставку на насіння соняшнику в розмірі 17 % відбулися значні зміни в напрямках його використання.

Таблиця 1
Загальний попит на насіння соняшнику за 2001—2004 рр. в Україні

Показники	2001/02 МР		2002/03 МР		2003/04 МР		2004/05 МР		Середнє за 2001- 2004 рр.	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Переробка на олію та інші види	2136	88,5	2892	92,0	3211	74,8	2991	95,1	28-8	86,4
На насіння	50	2,0	52	1,7	40	1,1	40	1,3	45	0,5
Втрати в процесі зберігання та переробки	30	1,2	98	3,1	20	2,9	9	0,3	39	0,4
Експорт	200	8,3	200	3,2	928	21,2	103	3,3	358	12,7
Загальний попит	2416	100,0	3242	100,0	4199	100,0	3143	100,0	3250	100,0

Таблиця 2

Загальний попит на насіння соняшнику в областях степової зони на перспективу (2005—2010 рр.)

Області	Середнє за 2001—2004 рр., тис.т	Переробка на олію		Насіння		Врати		Експорт		Загальний попит		Роки				
												2006	2007	2008	2009	2010
		тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	тис. т	тис. т	тис. т	тис. т
Дніпропетровсь	359,3	210,2	86,3	3,6	1,0	45,5	12,6	359,3	10	333,9	318,	310,0	310,0	310,0		
Донецька	384,4	300,6	86,3	3,5	1,0	44,3	12,6	348,4	10	323,6	308,	300,0	300,0	300,0		
Запорізька	464,0	400,1	86,4	3,6	1,0	59,3	12,6	464,0	10	431,5	411,	340,0	340,0	340,0		
Кіровоградська	274,7	237,6	86,2	2,7	1,0	34,0	12,6	274,7	10	355,8	339,	330,0	330,0	330,0		
Луганська	215,7	186,6	86,2	2,2	1,0	26,9	12,6	215,7	10	200,9	191,	190,0	190,0	190,0		
Миколаївська	259,1	223,8	86,2	2,6	1,0	32,7	12,6	259,1	10	240,9	229,	220,0	220,0	220,0		
Одеська	276,7	239,1	86,2	2,7	1,0	34,9	12,6	276,7	10	257,3	245,	220,0	220,0	220,0		
Херсонська	214,4	185,2	86,2	2,1	1,0	27,1	12,6	214,4	10	199,3	190,	190,0	190,0	190,0		
Степ	2439,3	2117,6	86,2	2,4	1,0	304,7	12,6	2439,	10	2343,	2236	2100,	2100,	2100,		
Україна	3052	2636,9	86,2	2,8	0,9	387,0	12,7	3052	10	2838,	2707	2544,	2540,	2500,		

Якщо протягом 2000 р. експортували з країни понад 834 тис. т насіння, то у 2002 р. лише 68 тис. т. У зв'язку з отриманням значних обсягів виробництва насіння в 2003 р. експорт зріс і становив 867 тис. т, але це не вплинуло на обсяги попиту внутрішнього ринку. Експортні обсяги зменшилися у зв'язку з тим, що експорт з повною сплатою мита став не вигідним. Регулювання ринку дало змогу збільшити виробництво олії на вітчизняних переробних підприємствах та забезпечити запасами для стабільної поставки його на внутрішній ринок країни.

Одночасно збільшилася переробка насіння соняшнику на дрібних переробних підприємствах. Загальні обсяги переробки на власних переробних підприємствах з року в рік зростають, а питома вага досягає 75—80 %. Так, в середньому за 2001—2004 рр. переробка насіння на олію в Україні становила 2637 тис. т, або 86,4 % до загального валового збору. Господарства степової зони переробили 2117,6 тис. т, що теж становить 86,4 %. За основу прийнята умова, що за 5 років 2005—2010 рр. посівні площі повинні скоротитися у два рази, тобто щорічно корегувати їх на 10 %, урожайність відповідно зростатиме, щоб забезпечити практично незмінні валові збори і повний внутрішній попит, враховуючи великі обсяги переробки.

Питома вага експорту становила 12,7 %, або 387 тис. т, в степовій зоні експорт становив 305 тис. т, або 12,6 %.

Для розрахунку таблиці 2 визначимо валові збори по областях зони на перспективу, скориставшись даними варіантних розрахунків та пропозиції (табл. 3). У 2006 р. валовий збір зменшиться на 7 %, у 2007 р. — на 4,6 %, а в 2008 р. — на 6 %. В подальшому валові збори повинні стабілізуватися на рівні 2100 тис. т по усіх областях степової зони, а в цілому в Україні — 2500—2600 тис. т.

Науково обґрунтовано, що в структурі посівних площ степової зони

питома вага посівів соняшнику не може перевищувати 10 %. Оптимальний розмір посівних площ в степовій зоні розрахований в економіко-математичній моделі В.І. Осадчука («Кон'юнктура ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки») (автореферат). — К., 2002. — С. 13). Модель використана нами для прогнозних розрахунків зниження посівних площ соняшнику по роках та областях степової зони (табл. 4). Вона відповідає агрономічним нормам та сівозмінам і не перевищує науково обґрунтовані розміри відведення площі для посівів соняшнику

Таблиця 3

Варіантні розрахунки й пропозиції по скороченню посівних площ та підвищенню урожайності насіння соняшнику

Показники	Середньорічне за 2001-2004 рр.	Роки				
		2005	2006	2007	2008	2009
Площа посіву, тис.	2440	2440	2190	1952	1708	1464
В % до 2005 р.	100	100	90	80	70	60
Зниження, тис. га	-	—	250,0	238,0	244,0	244,0
Валовий збір, тис.	2355	2366	2190	2090	2100	2100
Урожайність, ц/га	9,6	9,7	10,0	10,7	12,3	14,3
Прибавка за рік, ±	—	+0,1	+0,3	+0,7	+1,6	+2,0

Таблиця 4

Прогнозні розрахунки скорочення посівних площ соняшнику по роках та областях степової

Області	Середньорічна площа за 2001—2004 рр.	Роки						Оптимальна площа під соняшн	Щорічне виділення! під пар в середньому за 2006-
		2005	2006	2007	2008	2009	2010		
Дніпропетро	431,3	431	386	346	302	258	216	188	1501
Донецька	325,2	325	290	262	228	195	162	149	1201
Запорізька	414,8	415	372	332	292	249	207	170	1201
Кіровоградсь	283,0	283	253	228	198	170	142	161	1501
Луганська	234,8	235	210	182	165	142	118	125	1201
Миколаївськ	282,0	282	254	226	197	169	140	151	1401
Одеська	270,2	270	245	216	189	162	135	185	1201
Херсонська	199,1	199	180	160	139	119	100	155	1001
Степ	2440,4	2440	2190	1952	1708	1464	1220	1284	10201

Висновок. Аналіз показує, що в ринковій економіці, де діє закон «попит—пропозиція» цінова кон'юнктура та прагнення до збільшення прибутків від реалізації насіння соняшнику та олії спричинили ажіотажне розширення посівних площ цієї культури при непомірному зниженні рівня агротехніки, а відповідно і урожайності. Завдання полягає в тому,

щоб повернути посіви поля на інтенсивну технологію вирощу соняшнику. Для цього необхідно підвищення агротехніки за рахунок: скорочення посів у два рази; запровадження науково обґрунтованих сівозмін, в яких після соняшника обов'язково повинні застосовуватись чисті пари; доведення щільності удобрення посіву соняшника до рівня 1990—1991 рр. забезпечення повної потреби в гербіцидах та в не застосування отрутохімікатів; застосування продуктивніших сортів та гібридів.

Список літератури

1. Олійно-жирова галузь України і Російської (Показники роботи за 2004 р. та січень 2 УкрНДЮЖ. - Харків, 2005. - 48 с.
2. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сіг дарської продукції та продовольства в Украг¹ 2005 маркетинговий рік (випуск 13). ННЦ «! 2004. - С. 12-28.
3. Осадчук В.І. Кон'юнктура ринку насіння со продуктів його переробки (автореферат). -Й С. 13.